

ऐक्यं बलं समाजस्य तद्भावे स दुर्बलः, तस्मात् ऐक्यं प्रशंसन्ति दृढं राष्ट्रं धर्मश्च हितैषिणः!

मातृभूमी

विनामूल्य इ-मासिक

१४ ऑक्टोबर २००९, अश्विन कृ. ११ शके १९३१ अंक - १०

अश्वत्थ

चीनच्या
इंगान्या फास

सार्थं श्रीमद्भगवद्गीता!

अनुक्रमणिका

१	मनोगत (चीनच्या ड्रॅगनचा फास)		२
२	अश्वत्थ	सौरभ वैशंपायन	६
३	वाळवी लागलेला पाया	निलेश सकपाळ	१३
४	श्रीमद् भगवद्गीता		१५
५	आंध्रप्रदेशातील पूरग्रस्त भागाला भेट	मंगेश जोशी	१६
६	Battle of Jhelum	सौरभ अशोक जोगळेकर	१९
७	वीररस	कु.विदुला साने	२३
८	सार्थ मूर्ख लक्षणे भाग-१	ॐकार नेरलेकर	२४
९	अमृतवचन		३०
१०	साद देती गिरीशिखरे	अभिजीत बापट	३१
११	दिनविशेष		

माझी वात!

चीनच्या ड्रॅगनचा फास

ऑस्ट्रेलिया मध्ये भारतीय विद्यार्थ्यांवर हल्ले होत असताना पोळलेल्या विद्यार्थ्यांनाच वर्तणुकीचे आणि नैतिकतेचे धडे देणाऱ्या आपल्या परराष्ट्रमंत्री एस.एम.कृष्णा यांनी ऑक्टोबर महिन्याच्या पहिल्या आठवड्यात एक पत्रक जारी करून चीन ला भिडलेली हद्द सर्वात शांत सीमा असल्याचे धक्कादायक पत्रक जारी केले. चीनच्या भारतीय हद्दीत वारंवार होणाऱ्या घुसखोरीबद्दल चिंता व्यक्त करणारे लष्करप्रमुख जनरल दीपक कपूर यांचे पूर्वीचे निवेदन बदलण्यास भाग पाडून त्यांना नवीन निवेदन देण्यास भाग पाडण्यात आले आहे. इजिप्त मधील शर्म-अल-शेख येथे काश्मीर मधील दहशतवादा सोबतच बलुचिस्तानातील दहशतवादाचा भारत-पाक यांच्या संयुक्त पत्रकात उल्लेख करून एकप्रकारे भारतच त्या परिस्थितीला जबाबदार असण्याच्या पाकिस्तानच्या आरोपाला पुष्टी मिळेल याचीही तमा न बाळगणाऱ्यांनी चीन समोरही सपशेल लोटांगण घातले आहे हे आपल्या देश बांधवांना दाखवून दिले आहे. पाकिस्तानसारख्या लष्करी, अमेरिकन, आणि विविध अतिरेकी गट यांच्या मर्जीने चालणाऱ्या सरकार समोर जिथे बोटचेपे धोरण अवलंबले जाते तिथे बलाढ्य चिनी ड्रॅगनच्या समोर आपले परराष्ट्रधोरण अधिकाधिक लवचिक होणारच म्हणा. 'कसेही वागवा पण नांदवा मला' हेच आपले परराष्ट्रधोरण बनले आहे.

चीनने गेल्या ३ वर्षांपासून किमान ४३० इतक्या प्रचंड प्रमाणात घुसखोरी केली आहे. नुकत्याच झालेल्या घुसखोरीत तर चीनी सैनिकांनी भारतीय हद्दीत येऊन दगडांवर लाल अक्षरांत 'चीन चीन' असे लिहिले आहे. तरीही आपले परराष्ट्रमंत्री म्हणतात की प्रसारमाध्यमांनी उगाचच चीनी आक्रमणाचा बागुलबुवा उभा केला आहे. त्याच्यावर कडी म्हणजे चीनने जम्मू-काश्मीरमधील लोकांसाठी नवे व्हिसा धोरण आणले. त्यांना भारतीय पासपोर्टवर शिक्का मारून देण्याऐवजी एका निराळ्या कागदावर व्हिसा दिला गेला. म्हणजे एका अर्थाने जम्मू-काश्मीरमधील जनता भारतीय नाही हेच दर्शवण्याचा प्रयत्न! आपण काय केले? निषेध केला!

वास्तविक पाहता चीन सोबतचा आपला वाद पूर्वापार आहे. असणारच. सीमा ज्या भिडलेल्या आहेत ! मॅकमोहन रेषा चीनला मान्य नाही, लडाख आणि अरुणाचलप्रदेश हा चीनचाच भूभाग असल्याचा दावा चीनचा आहे. तिबेटच्या प्रश्नावर तर १९६२ चे युद्ध लादले गेले आपल्यावर. तेंव्हापासून चीनने विचारपूर्वक भारताला सर्व बाजूने निर्मित्र केले. आणि आपण झोपलेलोच राहिलो.

चीन प्रश्नाची पार्श्वभूमी :

भारतासाठी चीन प्रश्नाची सुरुवात ब्रिटीशांनी आखलेल्या मॅकमोहन रेषेच्या ही आधीपासून होते. एक काळ तिबेटचे साम्राज्य बलाढ्य होते. ७ ते ११ व्या शतकापर्यंत हे साम्राज्य मंगोलिया पासून ते थेट बंगाल पर्यंत पसरले होते. चीनच्या साम्राज्याचेही ते लचके तोडत असे. पुढे काळ बदलला अंतर्गत सत्ता संघर्षामुळे तिबेटचे दोन तुकडे झाले आणि त्यानंतर तिबेटवर संकटांची मालिकाच कोसळली. चिनी मांचू राजवट, विविध मंगोल गटांमध्ये तिबेट भरडून निघाला. त्यामुळे एक काळ तिबेटचा भाग असलेले नेपाळ सुद्धा १९०८ पर्यंत तिबेट सोबत चीनच्या सम्राटाचे मांडलिकत्व मानत होते.

ब्रिटीशांचा चीनशी अनेकदा तिबेटवरून खटका उडाला आणि चीनशी ब्रिटीशांनी १८८६ ते १८९३ याकाळात सीमाप्रश्नावरून ३ तह केले पण ते तिबेटने झिडकारले. तरीही तिबेटचे महत्त्व ब्रिटन, रशिया आणि चीन यांच्या दृष्टीने अनन्यसाधारण राहिले आणि अखेरीस रशियाच्या साम्राज्यविस्ताराच्या भीतीने ब्रिटीशांनी तिबेटवर १९०७ ते १९१२ या काळात युद्ध लादून अखेरीस १९१४ साली तिबेट सरकारसोबत ब्रिटीश भारतसरकारने सिमला करार केला ज्यात ब्रिटीश अधिकारी मॅकमोहन यांच्या पुढाकाराने भारत आणि तिबेट यांदरम्यानच्या सीमा ठरवण्यात आल्या. अरुणाचलप्रदेश याचा रेषेद्वारे ब्रिटीश भारताकडे राहिला आणि तिबेटला १९१४ ते १९४९ पर्यंत शांततेत स्वातंत्र्य उपभोगता आले. परंतु हा तह आणि ही रेषा सत्तेवर नसलेल्या पराभूत तिबेटच्या सरकारने स्विकारली असल्याने चीनने ही रेषाच मानायला नकार दिला आहे आणि चीनच्या आजच्या नकाशातही अरुणाचल प्रदेश हा भाग दक्षिण तिबेट असाच दाखवला जातो.

परंतु चीनमध्ये माओच्या कम्युनिस्ट पक्षाने चीनचा रक्तंजित क्रांतीद्वारे ताबा घेतला आणि तिबेटचा ही घास १९५० साली घेतला. ज्यात दलाई लामांनी १७ मुद्यांचा समावेश असलेला तह स्विकारला आणि त्याच बरोबर चीनचे प्रभुत्वसुद्धा. अखेरीस हाच तह त्यांच्या गळ्याचा फास बसून त्यांना परागंदा होऊन भारतात राजकीय आश्रय घ्यावा लागला. तिबेटच्या परागंदा सरकारने सीआयए च्या मदतीने मुक्ती संग्राम चालू ठेवला आणि नेमके इथेच चीन आणि भारताचे वितुष्ट वाढले. पं. नेहरुंनी एकीकडे 'हिंदी-चीनी भाई भाई' चा नारा देत देत दुसरीकडे दलाई लामांना आश्रय देण्याचे धोरण स्विकारले. आणि चीनने हिंदुस्थानवर १९६२ चे युद्ध लादले. ज्यात तावांग पर्यंतचा भूभाग चीनने हस्तगत केला पण आंतरराष्ट्रीय दबावामुळे मॅकमोहन रेषे पर्यंत त्यांनी

१९६३ मध्ये माघार घेतली.

ब्रिटीशांनी भारतातून जाण्यापूर्वी त्यांचा मित्र असणाऱ्या चीनसोबतचा सीमावाद मिटवावा हा आग्रह रणावीण स्वातंत्र्य मिळवण्याचा दावा करणाऱ्यांनी न धरल्याचा परिणाम आपल्याला आज रणभूमीवरच भोगावा लागत आहे.

भारत सर्व अंगाने निर्मित्र :

१९५० मध्ये तिबेट बळकावल्या पासून चीनचा सातत्याने तिबेटवर बलात्कार सुरु आहे. तिथे चीनी हान वंशाच्या नागरिकांना आणून वसविणे, तिबेटी जनतेवर अत्याचार करून त्यांची वंशहत्या (जीनोसाईड) घडवून आणण्यात चीनने विशेष रस दाखवला आहे. तिबेट चीनच्या एकुण भूभागाच्या ३०% तर एकुण लोकसंख्येच्या अवघा ०.००४% इतका आहे. चीनी शासकांनी १० लाखांवर तिबेटींचे मृत्यू, स्थलांतरे, विस्थापन घडवून आणून तिबेटवरची आपली पकड अधिक घट्ट केली. सिकियांग आणि तिबेट प्रांतांना जोडणारा महामार्ग ५० च्या दशकात बनविला गेला. त्याची माहिती भारतालाच काय पण कोणालाच दिली गेली नाही. जेव्हा त्याचे नकाशे उपलब्ध झाले तेव्हाच जगाला समजले. अरुणाचलच्या सीमाभागात विमानतळ, रेल्वेमार्ग, आंतरराष्ट्रीय दर्जाचे महामार्ग चीन कोणासाठी उभारतो आहे जिथे पर्यटकांनाही जायची परवानगी नाही !

२० जानेवारी २००९ रोजी चीनने एक श्वेतपत्रिका जारी केली ज्यात 'नाविकी व्यूहात्मक संरचनेची' चर्चा आहे. स्वतःच्या व्यापारी हितसंबंधांच्या संरक्षणाच्या नावाखाली, बंगालच्या उपसागरातील मिळत असलेल्या खनिजतेलाचा वास लागल्यामुळे उपसा करण्याच्या व्यवसायाला संरक्षण मिळावे म्हणून तसेच जपान आणि कोरियाच्या निर्यातक्षम अर्थव्यवस्थांना लगाम घालण्याच्या दृष्टीने चीनला मलाक्काची सामुद्रधुनी (जी अंदमान द्वीपकल्पाला लागूनच आहे), हिंदी महासागरातील बेटे व्यापून , श्रीलंकेला तामिळ बंडखोरांना संपविण्यासाठी शस्त्रास्त्रे, दारुगोळा, अन्य मदत देऊन मिंधे करून, अरबी समुद्रात होर्मुझच्या सामुद्रधुनीच्याजवळ पाकिस्तानला ग्वादर हे बंदर, जे कराचीला सुरक्षितता देऊ शकेल, बांधायला मदत देऊन चीन हिंदी महासागर ते पॅसिफिक महासागर दरम्यानचा सागरी मार्ग स्वतःच्या अधिपत्याखाली आणू पहात आहे. पाकिस्तान, मालदिव, श्रीलंका, म्यानमार असे भारताभोवती नाविक तळांचे कडे चीन उभारत आहे. चीनचा पाण्याखालचा अणुपाणबुड्यांचा सान्या नाविकतळ हा तर भारताच्या पासून अवघ्या १२०० नाविक मैलांवर उभारला जात आहे. चितगांवचे बंदर अत्याधुनिक करायला चीन

मदत देत आहे.पाकिस्तानातील ग्वादर आणि श्रीलंकेतील हानबानतोता प्रमाणे जर बांगलादेशाने चीनला चितगांव बंदराचा वापर करू दिला तर भारतचे हाल बंगालच्या उपसागरात कोणी खाणार नाही. बहुसंख्य बांगलादेशी नौका, फ्रिगेट्स, पाणबुड्या चीनी बनावटीच्या आहेत. समुद्राकडून भारताभोवतीचा फास आवळला जात आहे.

पाकिस्तान हा पूर्वीप्रमाणे केवळ अमेरिकेवर अवलंबून न राहता चीनशी सौहार्दाचे संबंध राखून आहे. तो जणू त्यांचा रक्ताचा भाऊ बनला आहे. बांगलादेशाला तोफा, दारुगोळा, क्षेपणास्त्रे, सैनिकी वाहने आणि शस्त्रास्त्रांचा मुख्य पुरवठादार चीन आहे. उल्फा या ईशान्य भारतात डोकेदुखी बनलेली संघटना बांगलादेशातून आतबाहेर करत असते. नव्या गुप्तचर अहवालानुसार उल्फा ने स्वतःचा मुख्य तळ चीन मध्ये हलविला आहे.दक्षिण चीन मधील कुन्मिंग ते म्यानमार अशी २०१२ पर्यंत पुरी होणारी ३००० किमी ची पाइपलाईन बांगलादेश आणि म्यानमारच्या सागरीहद्दीत असणारे खनिजतेल वाहून नेण्यासाठी टाकली जात आहे.कुन्मिंगला जाण्यासाठी सिंगापुरला वळसा घालून सागरीमार्गाने जायला लागू नये म्हणून चीन बांगलादेश आणि म्यानमारच्या सहकार्याने ९०० किमी लांबीचा अत्याधुनिक महामार्ग बांधत आहे. नेपाळ या जगातील एकमेव हिंदू राष्ट्राला चीन ने माओवादी संगठनांच्या मार्गाने आपल्या पकडीत आणले आहे. भारत आणि चीन दरम्यानचे 'बफर स्टेट' जाऊन आता चीनला संपूर्ण उत्तर सीमा आता भिडली आहे, लहानसा भूतान सोडला तर. आणि माओवादी संगठनांकडून भारतात अस्थिरता माजवायला चीन ने सुरुवात ही केली आहे. नेपाळमधील पशुपति ते आंध्रप्रदेशातील तिरुपति हा 'लाल कोरिडोर' प्रसिद्ध आहेच. पाकिस्तानी आय एस आय नेपाळमधून नेपाळी इस्लामिक युवा संघ व नेपाळ इतिहाद संघाचा वापर करून घुसखोर भारतात पाठवत आहेच.

स्वस्तात मिळतो म्हणून चिनी मालाला यापुढे किती उठाव द्यायचा हे आता आपल्यालाच समजले पाहिजे. कारण हा स्वस्त मिळणारा मालच उद्या (ईस्ट इंडिया कंपनी प्रमाणे) भारतातील उद्योगधंद्यांच्या मुळावर येऊन भारतीय अर्थव्यवस्थेला धोका उत्पन्न करू शकतो.

अशा तर्हेने जवळपास संपूर्ण दक्षिण आशिया चीन ने आपल्या पंखाखाली घेतला आहे. आणि भारताच्या गळ्याचा फ्रास बनला आहे. नुसते आम्ही महासत्ता होणार होणार म्हणून देशातील प्रसारमाध्यमे हाताशी धरून गाजावाजा करून कोणी महासत्ता बनू म्हणत असेल तर ते स्वप्नरंजन ठरेल.

अश्वत्थ

–श्री. सौरभ वैशंपायन–

एखाद्या अंधाऱ्या खोलीत एका कोनाच्यात कुणीतरी समईची मंद वात लावावी आणि तिच्या शांत तेवण्याने अवघी खोली तिच्या सोनप्रकाशाने भरून जावी असेच काहीसे सातशे वर्षांपूर्वी झाले. आक्रमकांच्या वरवट्याखाली अवघा समाजच भरडून निघत असताना चार भावंडांनी ब्रह्मविद्येचा सुकाळ करवा ..... अगदी ठरल्यासारखा, हे एखाद्या आश्चर्यापेक्षा वेगळे नव्हते. बरं स्वतः चारही भावंडे त्याच समाजाच्या निरर्थक हेटाळणीस पात्र ठरलेली असताना त्याच बोचकारणाऱ्या समाजाला "जो जे वांछिल तो ते लाहो ।" म्हणण्याचा समजुतदारपणा तरी कुठून यावा ? थोरले बंधू निवृत्तीनाथ स्वतः नाथपंथीय, ज्ञानेश्वरांनी त्यांच्याकडूनच तीच दीक्षा घेतली. मात्र नीट बहितल्यास लक्षात येते की नाथपंथीय असूनही त्यांनी वैदिकांच्या परंपरेत प्रवेश केला व त्याच चौकटीत राहून कर्मकांडात अडकलेल्या वैदिकांचा पराभव केला. मात्र अखेर भागवतधर्माची पताका वैदिकांच्याच भक्कम पायावर उभी केली. कर्मकांडाच्या पलिकडे जाऊन त्यांनी सर्वांना अध्यात्माची दारे मोकळी करून दिली. स्वतः नाथपंथीय म्हणजे शैव असूनही भक्ती विठ्ठलाची म्हणजे विष्णूची केली. अवघा हरी-हराचा भेद मिटवून टाकला. श्रुतीस्मृतीपुराणोक्त वागणाऱ्या समाजात वर्णभेद, जातिभेद, रोटी-बेटी बंदी, अनेकविध देवतांच्या उपासना, अग्नी तंत्रोपासना यांमुळे विस्कळीतपणा आला होता. या पार्श्वभूमीवर ज्ञानेश्वरांचा उदय महत्वाचा ठरतो. तत्कालिन ग्रंथसंपदा ही संस्कृत भाषेत होती. सामान्यजन त्यापासून कोसो दूर होते. त्याच ज्ञानाला ज्ञानेश्वरांनी प्राकृतात आणले. बरं इतके ज्ञान आत्मसात केले आणि निःस्पृहपणे ते वाटले, तिथे गर्वाचा लवलेशही कधी दिसला नाही.

भगवतगीतेसारख्या खुद्द भगवंतांच्या मुखातून निघालेल्या स्वयंभू वाक-प्रवाहात आकंठ डुंबूनही ज्ञानेश्वरांची तृष्णा भागतच नाही, उलट त्यात आकंठ बुडूनही मला अजुन काही समजलेच नाहीये हा भाव सदैव कृतीत व उक्तीत दिसतो, किती हा नम्रपणा?? मी जी भावार्थदीपिका सांगत आहे ती केवळ अजाण बालकाची बडबड आहे, तरी सगळ्या श्रोत्यांनी मज अज्ञ बालकाचे वेडेकोडे बोल गोड मानून घ्यावेत हे सांगताना ज्ञानेश्वर म्हणतात –

नातरी बालक बोलडां बोली । कं वाकुडा विचुका पाऊलीं ।

तें चोज करुनि माऊली । रिझे जेवी ॥
 बाळक बापाचिये ताटीं रीगे । रिगौनि बापातेंच जेवऊं लागे ।
 की तो संतोषलेनि वेगे । मुखचि वोडवी ॥

ज्याप्रमाणे एखादी आई आपले लेकरु वेडेवाकडे चालते, बोंबडे बोलते तरी त्याचे कौतुक करते किंवा बाप जेवत असताना बालक रांगत जाऊन त्याच्याच ताटात हात घालून बापालांच घास भरवायला लागते व बाप ते पाहून आनंदाने तोंड पुढे करतो, तसे तुम्ही येथे जमलेले सर्व संत-सज्जन मला समजून घ्या. पुढे गीतेवर टीका लिहीणे किती कठीण आहे हे सांगताना माऊली म्हणतात -

ऐसे जें अगाध । जेथ वेडावती वेद । तेथ अल्प मी मतिमंद । काय होय॥
 व्यासादीकांचे उन्मेष, रहाटती जेथ साशंक । तेथे मी एक रंक, वाचा लै करी ॥

ज्या ज्ञानाची उकल करताना व्यासांसारखे ज्ञानभानूसुद्धा चाचपडतात, जेथे वेद नेती नेती म्हणतात तिथे मी फ़ार वाचाळ असल्यागत बडबड करत सुटलो आहे.

पुढे तेच ज्ञानदेव अर्जुनाची जागा घेऊन भगवंतांना विनवणी करताना दिसतात की बा भगवंता आत्मा, पुनर्जन्म, अनादि-अनंत असलेल्या संदिग्ध गोष्टी सांगून मला गोंधळात टाकू नका, किंवा सांगायाच्या असतील तर मला समजतील अश्या भाषेत सांगा अशी विनवणी ते करतात व ती विनवणी एकव्याची नसून अवघ्या मराठीजनांची आहे याचे भान देखील त्यांना आहे. ते म्हणतात -

म्हणोनि आइकें देवा । हा भावार्थ आतां न बोलावा ॥
 मज विव्कु सांगावा । मर्हाठा जी ॥

हळूच आपल्या विनवणीत ते सहज मर्हाठा जीं ना त्यात सामावून घेतात. मराठी भाषेबद्दल आपल्या माणसांबद्दल ज्ञानेश्वरांना किती आत्मियता होती हे यातून दिसून येते. आपण जे शाश्वत-शुद्ध ज्ञान सांगत आहोत ते सर्वसमावेशक असले पाहिजे, ते सहज - स्वाभाविक असले पाहिजे, हा त्यांचा कटाक्ष आहे. ज्यांना प्रपंचदेखील धड चालवता येत नाही अश्यांना परलोकाच्या गोष्टी सांगून काय उपयोग? या वास्तवाची जाणीव त्यांना आहे. याखेरीज आपल्यासमोर संत-सज्जनांखेरीज आपला सद्गुरु

बसला आहे तो आता केवळ आपला थोरला बंधू नसून मार्गदर्शक आहे याचेही योग्य भान त्यांना आहे. त्याने दिलेले ज्ञान आपण आत्मसात केले आहे याची खात्रीसुद्धा आपल्या गुरुला झाली पाहिजे व अगदी सामान्य माणसालाही गीतेचे मर्म समजले पाहिजे अश्या भाषेत ते सांगायचे प्रचंड अवघड काम ज्ञानेश्वर सहज करत आहेत.

सगळी ज्ञानेश्वरी त्यांनी अतिशय रसाळ, मधाळ व लयबद्ध लिहीली आहे. गीतेतील मोठे मोठे दृष्टांतसुद्धा त्यांनी सोपे करून सांगितले आहेत. इतकेच कशाला ? ज्या करीता योगीजन आपले आयुष्य खर्ची घालतात त्या कुंडलेनीवर टीका लिहिताना ज्ञानेश्वर सहाव्या अध्यायात भगवंताचे बोल सहज लिहून जातात

"गुद मेंढ्राआंतौति । चारी अंगुळे निगुतीं । तेथ सार्ध प्रांती । सांडुनिया ॥
तंव येरीकडे धनुर्धरा । आसनाचा उबारा । शक्ती करी उजागरा । कुंडलिनीते ॥
नागाचे पिलें । कुंक्यमें नाहलें । वळणी घेऊनि । अधोमुख सर्पिणी । निजैली असे ॥
"

हे पार्था, गुदद्वाराच्या चार अंगुळे, कुंडलिनी खाली तोंड करून साडेतीन वेढोळे घालून निद्रिस्त असते. तिला जागृत करण्यासाठी काय करावे हे सांगताना भगवंत म्हणतात

"उचलिले कां नेणिजे । तैसे पृष्ठांत उचलिजे । गुल्फद्वय धरिजे । तेणेंचि मानें ॥
अर्जुना हें जाण । मूळबंधाचें लक्षण । वज्रासन गौण । नाम यासी ॥ "

प्रथम वज्रासन घालून गुदद्वार आत ओढून घ्यावे, इथे मुलबंध लागतो. अपानवायु आत कोंडला जातो. मग पुढे पुढे काय होते ते सांगत जातात, आधी बुबुळे टाळुच्या मध्यभागी असलेल्या सहस्त्रदलांचा कमळाकडे लागतात व मग बुबुळे भूमध्यावर स्थिरावतात. नंतर हळुहळु ती नासिगाग्रावर स्थिरावतात, नजर अर्धोन्मिलीत होते. हनुवटी खाली जाऊन कंठकुपीवर दाबली जाते. नाभी व पोट आत खेचले जाते व हृदय प्रकाशाने भरते. असे स्वाधिष्ठानचक्र जागृत झाल्यावर क्षुधा व निद्रा यांची जाणीव राहत नाही.

"जों मुळबंधे कोंडला । अपानु माघौता मुरडला ।
तो सर्वेचि वरी सांकडाला । फुगु धरी ॥

क्षोभलेपणें माजे । उवाइला ठायी गाजे । मणिपुरेंसी झुंजे । राहोनियां ॥
 भीतरीं वळी न धरे । कोयामाजीं संचरे । कफ़पिताचे थारे । उरों नेदी ॥
 धांतुचे समुद्र उलंडी । मेदाचे पर्वत फ़ोडी । आंतली मजा काढी । अस्थिगत ॥
 नाडीतें सोडवी । गात्रांतें विघडवी । साधकांते भेडसावी । परि बिहावें ना ॥
 तंव येरीकडे धनुर्धरा । आसनाचा उबारा । शक्ती करी उजागरा । कुंडलिनीतें ॥
 नागाचें पिलें । कंकुमें नाहले वळण घेऊनि आलें । सेजे जैसे ॥
 तैशी ते कुंडलिनी । मोटकी औट वळणी । अधोमुख सर्पिणी । निजैली असे ॥
 विद्युल्लतेची विडी । वह्निज्वाळांची घडी । पंधरेयाची चोखडी । घोंटीव जैशी ॥ "

मुलबंधात कोंडलेला अपान वायु उर्ध्व दिशेस जायला सुरुवात करतो. तो मणिपुरचक्रांत क्षोभ (हालचाल) निर्माण करतो आणि कुंडलीनी जागृत व्हायला सुरुवात होते. कुंडलिनी तिचे वेढोळे सोडुन वर सरकु लागते ती एखाद्या कडाडणाऱ्या वीजेसारखी असते. मग शरीरातील धातुंचे समुद्र तो अपान्वायु ओलांडायला सुरुवात करतो, मेदांचे पर्वत फ़ोडुन चूर करतो.

"सहजें बहुतां दिवसांची भूक । वरी चेवविलीं तें होय मिष ।
 मग आवेशें पसरी मुख । ऊर्ध्वा उजू ॥
 तेथ हृदयकोशातळवटीं । जो पवनु भरे किरीटी । तया सगळेचि मिठी । देऊनि घाली ॥
 मुखींच्या ज्वाळीं । तळीं वरी कवळी । मांसाची वडवाळी । आरोगुं लागे ॥
 जे जे ठाय समांस । तेथ आहाच जोडे घाउस । पाठी एकदोनी घांस । हियाही भरी ॥
 आधार तरी न संडी । परि नखींचेंही सत्व काढी । त्वचा धुवूनि जडी । पांजरेशीं ॥
 अस्थींचे नळे निरपे । शिरांचे हीर वोरपे । तंव बाहेरी विरुढी करपे । रोमबीजांची ॥
 मग सप्तधातूच्या सागरीं । ताहानेली घोंट भरी ।
 आणि सवेंचि उन्हाळा करी । खडखडीत ॥
 नासापुटौनि वारा । जो जातसे अंगुळे बारा ।
 तो गचिये धरुनि माघारा । आंतु घाली ॥ "

तिची बहुत दिवसांची भूक भागवायला ती हृदयाखाली असलेला वारा पिऊन टाकते, तिच्या ज्वाळा मांस जणु जाळत जातात. तळहातांत भिनुन ती नखांचे सत्व शोषते. अस्थि व हाडांच्या नळ्या तो अपान निरपुन घेतो. सगळ्या रोमांतून ती उर्जा भिनते. सगळे सांधे झडत आहेत की काय असे वाटते. शरीरातील सप्त धातुंचे समुद्रच ती कुंडलीनी पुऊन टाकते. शरीरातील वायु नाकांतून आत येतो व गुदद्वारातून सुटत

जाणारा अपान माघारी फिरतो. अखेर ती शरीरातील सगळा ओलावा चाटून घेते.

"ऐसी दोनी भुतें खाये । ते वेळी संपूर्ण धाये ।
मग सौम्य होऊनि राहे । सुषुम्नेपाशीं ॥
तेथ तृप्तीचेनि संतोषें । गरळ जें वमी मुखें । तेणे तियेचेनि पीयुषे । प्राणु जिये ॥
तो अग्नि आंतुनि निघे । परि सबाह्य निववूंचि लागें ।
ते वेळी कसु बांधिती आंगे । सांदिला पुढती ॥
इडा पिंगळा एकवटती । गांठी तिन्ही सुटती ।
साही पदर फुटती । चक्रांचे हे ॥ "

आणि अखेर संपूर्ण जागृत झालेली कुंडलिनी गरळ ओकते, त्यातूनच अखेर शरीराला पुनः प्राणवायु मिळतो. शरीराला नवसंजीवनी मिळते. इडा-पिंगला एकत्र वाहू लागतात. पुढे संपूर्ण क्रियेचे वर्णन करताना की इडा व पिंगला या चंद्र व सूर्याच्या प्रतिनिधी आहेत अशी कल्पना करून ज्ञानेश्वर म्हणतात की इडा व मेरुदंडातून मस्तकाच्या मध्यभागापर्यंत जाणारी मध्यमा यांच्यात अक्षय उर्जेचा अविरत संचार सुरू होतो. मस्तकातून चंद्राच्या चांदण्यासारखा शीतल प्रवाह खाली झिरपू लागतो.

अखेर कुंडलिनी जागृत झालेला देह कसा दिसतो याचे वर्णन ते पुढिलप्रमाणे करतात

—
"तो कनकचंपकाचा कळा । कीं अमृताचा पुतळा ।
नाना सासिनला मळा । कोंवळिकेचा ॥
हो कां जे शारदियेचे बोलें । चंद्रबिंब पाल्हेलें ।
कां तेजचि मूर्त बैसलें । आसनावरी ॥
तैसें शरीर होये । जे वेळीं कुंडलिनी चंद्र पिये । मग देहाकृति बिहे । कृतांतु गा ॥
कनकद्रुमाचां पालवीं । रत्नकळिका नित्य नवी । नखें तैसीं बरवीं । नवीं निघती ॥
दांतही आन होती । परि अपाडें सानेजती । जैसी दुबाहीं वैसे पांती । हिरेयांची ॥
मणिकुलियांचिया कणिया । सावियाची अणुमानिया ।
तैसिया सर्वांगीं उधवती अणिया । रोमांचियां ॥
करचरणतळें । जैसीं कां रातोत्पळें । पाखाळीं होती डोळे । काय सांगो ॥
आडके देह होय सोनियाचें । परि लाघव ये वायूचें ।
जे आपा आणि पृथ्वीचे । अंशु नाहीं ॥ "

तो देह जणू सोनचाप्रयाच्या ताज्या टवटवीत कळी सारखा दिसतो. शरदाच्या चांदण्यातील चंद्रबिंबाने न्हाऊ घातलेल्या मूर्तीप्रमाणे भासतो. सर्व देहांतून चंद्रबिंबाचीच प्रभा ओसांडू लागते. त्या योग्याची नखेसुद्धा रत्नांसारखी नवेली दिसतात व दात हिऱ्यांसारखे भासतात. अंगावरील रोमांच माणिकांसारखे प्रतीत होतात. देह सोन्याचाच भासतो. मात्र त्यात जडपणाचा अंशही नसतो. अवघा देह वायुसारखा हलका होऊन जातो.

"मग समुद्रपैलाडी देखे । स्वर्गींचा आलोचु आइके । मनोगत ओळखे । मुंगियेचे ॥
 पवनाचा वारिका वळघे । चाले तरी उदकीं पाऊल न लागे ।
 येणें येणें प्रसंगे । येती बहुता सिद्धी ॥
 हो कां जे पवनाची पुतळी । पांघुरली होती सोनेसळी ।
 ते फ्रेडुनियां वेगळी । ठेवली तिया ॥
 नातरी वारयाचेनि आंगें झगटली । दीपाची दिठी निमटली ।
 कां लखलखोनि हारपली । वीजु गगनीं ॥ "

एकदा का कुंडलिनी जागृत झाली की त्या योग्याला समुद्रापलिकडचे दिसते. मुंगीच्या मनातील गुपितसुद्धा समजते. ती कुंडलिनी सोनसळी वस्त्र ल्यायलागत असते, व वाऱ्याची पुतळी असल्यागत तिचा संचार असतो. दिठी म्हणजे दृष्टीला जशी गगनातील क्षणभर लखलखणारी वीज भासावी तशीच ही अक्षय उर्जा होय. मात्र हे इतके सहज साध्य नाही, हे सांगताना ते मधल्या एका ओवीत म्हणतात की गृहस्थाश्रमाचे ओझे जड होते म्हणून संन्यास घेतात मात्र संन्यासकर्माचे ओझे हे त्याहून कठीण आहे. बाराव्या अध्यायात तर ते योग्यांच्या मार्गाला किती संकटे असतात ते ही सांगतात -

कामक्रोधांचे विलग । उठावती अनेग । आणि शून्येंसीं आंग । झुंजवावें कीं ॥
 ताहानें ताहानचि पियावी । भुकेलिया भूकचि खावी । अहोरात्र वावीं । मवावा वारा ॥
 शीत वेढावें । उष्ण पांघुरावें । वृष्टीचिया असावें । घरांआंतु ॥
 किंबहुना पांडवा । हा अग्निप्रवेशु नीच नवा । भातारेंवीण करावा । तो हा योगु ॥
 ऐसें मृत्यूहूनि तीख । कां घोंटे कढत विख । डोंगर गिळितां मुख । न फाटे काई ? ॥
 म्हणौनि योगाचियां वाटा । जे निगाले गा सुभटा ।
 तयां दुःखाचाचि शेलवांटा । भागा आला ॥ "

कामक्रोधांची वादळे येतात, तहान लागली की तहान पिऊनच राहावे लागते, भूक लागली तर भूक खाऊनच पोट भरावे लागते, थंडीत वाराच पांघरावा लागतो तर उन्हाळ्यात उन सहन करावे लागते. किंबहुना पती नसताना सती जाण्यासारखाच हा प्रकार आहे. जळजळीत विष प्यावे किंवा डोंगर खाताना तोंड फाटावे असे क्लेष वाट्याला येतात. थोडक्यात सामान्यांनी निष्कारण व्यवस्थित चाललेला संसार सोडून मुक्तीच्या मागे पळू नये असेच त्यांना वाटते. कदाचित आपल्या आई वडिलांच्या व तदनंतर या चार भावंडांच्या वाट्याला आलेल्या क्लेषाचा हा परिणाम असेल किंवा गीतेत सांगितलेली योग्याची लक्षणे अनुभवल्यानंतर आलेला हा शहाणपणा असेल पण देव मिळवायला कार्यविन्मुख होऊ नये असेच ज्ञानदेव सांगताना दिसतात.

इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडेंसारख्या दिग्गजांनी समर्थ रामदास स्वामी व संत तुकाराम वगळता बाकी सगळ्या संतांना टाळकुटे व परकिय आक्रमण आले असताना देव-देव करायला लावल्याचे आरोप ठेवले आहेत. इतिहासाचार्यांच्या नखाचीही सर मला नसताना त्यांचे हे मत बरोबर नव्हते हे नम्रपणे नमूद करावेसे वाटते. तसे असते तर तत्कालिन भारताची अवस्था बुद्धधम्माच्या उदयानंतर पाचशे वर्षांनी जशी हतबल व युद्धविन्मुख होत गेली व जगद्गुरु शंकराचार्यांच्या उदया पावेतो भारतच्या पौरुषाचे जे कधीही भरून न निघणारे नुकसान झाले तशीच झाली असती. पण तसे झाले नाही. आक्रमणे भरपूर झाली मात्र याच संतांमुळे लोकांत आशा जिवंत राहिली हेच खरे.

ज्ञानेश्वरांबाबत कितीही लिहिले तरी कमीच आहे. ते सद्गुरु आहेत, माऊली आहेत. असामान्य बुद्धिमत्ता व आत्मज्ञानाची जाणीव झालेली एक लोकोत्तर अद्भुत व्यक्ती असेच ज्ञानदेवांचे सरळ सोपे वर्णन करता येईल. नियतीने दिलेले कार्य पूर्ण केल्यावर कसलाही मोह न धरता ते शांतपणे समाधीरूप झाले. "तस्माद्सक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर । असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ " ही गीतेतील वचन ते जगले असेच म्हणावे लागेल. आज सातशे वर्षांनीदेखील ज्ञानदेव एखाद्या पुराणकालिन अश्वत्थ वृक्षाप्रमाणे अखंड शीतल सावली देत उभेच आहेत. रोजच्या धावपळीच्या आयुष्यात क्षणभर त्याच अश्वत्थाच्या सावलीत विसावा घेऊन, त्यांची एकतरी ओवी अनुभवण्याचा हा तोकडा प्रयत्न.

वाळवी लागलेला पाया -- श्री. निलेश सकपाळ --

वाळवी लागलेल्या लाकडाला जसा हलकासा स्पर्शी जीवघेणा असतो, आधीच डळमळीत झालेल्या तुटपुंज्या अस्तित्वाला वाऱ्याचा एक झोतही पुरेसा ठरतो.....पत्त्याचा महाल कितीही उंच बांधला तरी तो उभा असतो फक्त क्षणिक बंधांच्या तडजोडीवर.....घराचे वासेच लेचेपेचे झाले तर मग त्यावर कितीही किंमती सजावट करुनही काही साध्य होत नसते....सगळे शेवटी मातीमोलच ठरते, मग ते घर पत्त्यांचे असूदेत अथवा कमकुवत वाश्यांचे.... महालाचे वरचे मजले रचताना जर पाया मजबूत नसल्याची साशंकता मनात डोकावत असेल तर मग काय फायदा? त्यासाठीच तो पाया बांधताना तेव्हा दूरदृष्टीने बांधता आला पाहिजे.....म्हणजे मग नंतर बाहेरुन दुसरा आधार देण्याची गरज पडत नाही.....आपल्या देशाच्या प्रगतीचे थोड्या फार फरकाने हेच झाले आहे. आपण सर्व विकासाचे मजले एकामागून एक चढवत गेलो अन् पायावर लक्ष द्यायचे राहून गेले.... अन् आज आपला विकासाचा मनोरा झुलताना दिसत आहे....तो किती दिवस असा झुलत राहील याची शाश्वती कोणीच देवू शकणार नाही. अनिश्चितता अन् अनियमितता याची वाळवी या मनोऱ्याच्या पायाला लागली आहे हे मात्र उघड सत्य!

प्रश्न पडतो कधी कधी की एखाद्या भग्न व विराण मंदिरामध्ये असणारी शांतता देखील भग्न होते का? त्या शांततेचे बुरुजही ढासळू लागतात का? की ती शांतता या सगळ्यांच्या पार असते, एखाद्या योगी अन् समाधीस्थ साधूच्या साधनेमधील पवित्रता जंगलातील खुरदाड वातावरणामुळे कमी होते का? एखाद्या आलिशान मंदिरामध्ये, हिरेमाणकांच्या मूर्तीच्या आधिष्ठानासमोरील भावुकता ही एखाद्या झोपडीतल्या लाकडाच्या देव्हान्यासमोरच्या शांततेपेक्षा वेगळी असते का? आपल्या आतमध्ये उठणारे भावतरंग हे आपल्या पेहरावाशी किती संलग्न असतात? म्हणजेच अशी कोणतीतरी गोष्ट आहे की जी या भौतिकाच्या लवाजम्याला अन् दिखाव्याला छेद देते....जी निर्मळ आहे ....अगदी नितळ निळ्याशार पाण्या प्रमाणे, पाण्याची निर्मळता त्याच्या भोवती असलेल्या पात्राच्या अनमोलतेवर ठरत नाही.... पणी एखाद्या लाकडाच्या खापरात असले काय नी ते एखाद्या सोन्या-चांदीच्या चषकांत असले काय, ते पाणीच राहते. तसेच आपण कितीही पुढे पुढे धावलो तरीसुद्धा आपली तहान पाण्यानेच शमते.... आपली ही पाण्याची तहान बदलत नाही पण क्षणभंगूर सुखांसाठी

असलेली तहान मात्र घडीघडीला बदतत राहते .... का? विलासीनता अन् उपभोग ही अधोगतीची लक्षणे आहेत अन् ती प्रगतीच्या वाटेवर सर्रास आढळतात, ती एकप्रकारची प्रलोभने असतात वाटसरुंसाठी. असंख्य वाटसरु मात्र या प्रलोभनांमध्येच आपले आयुष्य व्यतीत करतात व खरा प्रवास विसरून जातात..... आजकाल ही काही वेगळे होत नाही आहे, आपण आपल्या प्रगतीच्या वाटेवरील प्रलोभनांच्या सुखासीनतेमध्येच दंग आहोत अन् दुर्दैवाने मूळ उद्देशापासून वंचित आहोत हे नक्की. फक्त सुख भोगणे हाच आयुष्याचा उद्देश असू शकतो का ? उपभोगाचाही कंटाळा येतो किंवा ते व्यसन एखाद्या वेश्येप्रमाणे शय्या बदलत राहते...कधी तुमच्याकडे तर कधी आणखी कोणाकडे....आज आपण अधिभारी आहोत तर उद्या दुसरा कोणीतरी...सुखाच्या उपभोगापलिकडे आपल्या आयुष्याचा उद्देश असावा असे का वाटू नये? उपभोगासाठी आपली तरुणाई खर्च करायची की आणखी कशासाठी हे प्रत्येक तरुणाने नक्कीच स्वतःला विचारले पाहिजे.....शेवटी हे लक्षात असू द्यावे की मंदिराला भग्नतेचा शाप आहे तर शांततेला वा समाधानाला वा पावित्र्याला अमरत्वाचे वरदान आहे. आपण काय निवडायचे हे आपल्यावर अवलंबून आहे!

१४ ऑगस्ट पासून भारताच्या स्वातंत्र्यदिनाचे वातावरण मनामध्ये निर्माण झाले होते .... सारखे राहून राहून वाटायचे की ज्या लोकांनी आपली तरुणाई हा देश स्वतंत्र करण्याच्या उद्देशाने फासावर दिली, वा घरादारापासून, आप्तांपासून दूर राहून, प्रसंगी तुरुंगात जाऊन, अतोनात हाल-अपेष्टा सहन करून, मुलाबाळांना या देश-बांधवांच्या जबाबदारीवर सोडून स्वतःच्या सर्वस्वाचे बलिदान केले.... त्यांना वा त्या सर्व क्रांतिकारकांना नक्की काय मिळाले? आज आपण आपल्या तारुण्यात साधी नोकरी सोडून एक वर्ष तरी खेड्यात जाऊन खऱ्या भारताच्या सेवेसाठी देऊ शकतो का? भारतात गेल्यानंतर भ्रष्टाचार न करता व न करू देता एक वर्ष तरी घालवू शकतो का? आपल्यामध्ये ती उमेद का नाही जी काही दशकांपूर्वीच्या तरुणपिढीमध्ये होती, आता जमाना बदलला आहे म्हणजे नक्की काय झाले आहे? तेंव्हा पहिला देशाचा विचार यायचा अन् आता स्वतःच्या सुखाचा प्रश्न कसा काय समोर येतो? तेंव्हा पारतंत्र्य होते म्हणून कदाचित शिकलेले तरुण स्वतःच्या शिक्षणातून महाल बांधण्यापेक्षा देश उभारण्यासाठी सज्ज झाले असावेत, पण आता असे काय वेगळे आहे? आता आपण आपले शिक्षण देशासाठी का नाही खर्च करू शकत, का तर फक्त मोबदला मिळणार नाही म्हणून? मोबदला हा फक्त पैशातच मिळतो का? १० कुटुंबे जर आपल्या शिक्षणामुळे सुखी झाली तर त्यांच्या पुढच्या येणाऱ्या पिढ्यांचा

उद्धार करण्याचे भाग्य मिळणे हा मोबदला नाही का होवू शकत? आपण सुखांच्या, उपभोगांच्या आधीन नाही का? आपण स्वकेंद्रीत नाही का? असो.... आधी आपण आपल्या मर्यादित त्रिज्येच्या वर्तुळातून बाहेर येण्याची गरज आहे. नेहमी आपल्या परिघावरून जगाचे 'सर्वेक्षण' करणारे आपण कुठे अन् एकेकाळी ज्ञानेश्वर माऊलींचे पसायदान मागणारे आपण कुठे याचा विचार करण्याची वेळ येऊन ठेपली आहे.....

स्वातंत्र्यदिन आता सावरकरांची, टिळकांची स्वप्ने अन् आजची वास्तविकता यातील दरी स्पष्ट करणारा ठरतो. आज गेल्या ६२ वर्षांमध्ये सावरकर, टिळक, भगतसिंह यांसारखे दुसरे व्यक्तीमत्व भारतमातेच्या क्षितीजावर उगवू नये हे देखील या स्वातंत्र्याचे अपयश नाही का? इथे मग ते पारतंत्र्य उजवे ठरत नाही का ज्या काळात आख्खा हिंदुस्थान एकत्र होता, एका विचाराने बांधलेला होता, उत्थानाच्या स्वप्नांनी प्रेरित होत होता। आता ती भारतमाता देखील त्या एकात्मतेच्या नैवेद्याच्या प्रतिक्षेत नसेल कशावरून? दर दिवसामागे परकीय स्वप्नांमागे धावणारी तरुणाई अन् दर दिवसामागे भेदभावाची उठणारी वादळे त्या स्वातंत्र्यवीरांच्या आत्म्यांना नक्कीच त्रास देत असणार, छळत असणार.... आता तरी आपण तरुणपीढीने हे एकात्मतेचे शिवधनुष्य पेलण्यास सज्ज व्हावे वा विचार करण्यास प्रवृत्त व्हावे हीच प्रभुचरणी प्रार्थना।

श्रीमद् भगवद्गीता (पाठ : (पाठ : तृतीयोऽध्यायः -- कर्मयोग)

न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।

न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥

कर्माचा आरंभच न केल्याने पुरुषाला नैष्कर्म्य प्राप्त होत नाही किंवा कर्माचा त्याग केल्याने त्याला सिद्धी मिळत नाही.

आंध्रप्रदेशातील पूरग्रस्त भागाला भेट -- श्री. मंगेश जोशी --

गेल्या रविवारी ,११ ऑक्टोबर २००९ ला, आंध्रप्रदेश मधील 'राजोली' या पूरग्रस्त खेड्याला सेवाभारतीच्या मदतीने भेट देण्याचा योग आला. तिथे चालू असणाऱ्या मदतकार्याची माहिती घेणे आणि आपलाही खारीचा वाटा देणे हा हेतू होता.

'राजोली' हे गांव आंध्रप्रदेशातील मेहबूबनगर जिल्ह्यातील सुमारे ४०,००० लोकवस्तीचे

गांव. तुंगभद्रा नदीच्या काठावर वसलेल्या या खेड्यातील मुख्य व्यवसाय हातमागाचा. मुख्यत्वे कोष्टी समाज या गावातील अर्थव्यवस्थेचा प्रमुख घटक. परंतु दिनांक १ ऑक्टोबर २००९ या दिवशी गावाची जीवनदायिनी असणाऱ्या तुंगभद्रा नदीला अचानक आलेल्या परतीच्या प्रचंड पावसाने प्रचंड पूर येऊन हाहाकार माजला. अंदाजे ४००० घरांपैकी जेमतेम १०% घरे आणि हातमाग या निसर्गाच्या प्रकोपातून वाचले होते. देशभरात आणि परदेशातही हातमागाच्या वस्तू पाठवणाऱ्या गावाचे कंबरडेच मोडले होते. गावभर गुरे, डुकरे आणि कुत्री यांचे मृतदेह सर्वत्र पडले होते आणि रस्त्यावरून चालणेही अशक्य झाले होते.

पहिल्या दिवसापासून सेवाभारती आणि राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचे काम या भागात अतिशय नियोजनबद्ध रितीने सुरु आहे. पूरग्रस्त असलेल्या प्रत्येक कुटुंबापर्यंत मदत कशी पोहचवतात याचे जवळून निरीक्षण करता आले. काही गैरसरकारी संस्था (एनजीओ) मदतकरायला येत होत्या आणि अजूनही येत आहेत पण पुरेश्या अनुभवा अभावी आणि कार्यकर्त्यां अभावी त्यांना आणलेली मदत सर्वांपर्यंत पोहचवता येत नव्हती. मदत घेऊन एखादे वाहन आले की सगळे लोक एकदम तुटून पडायचे. पोलिससुद्धा काही करू शकत नव्हते. त्याचा परिणाम असा झाला की ती मदत सगळ्यांपर्यंत पोहचत नव्हती आणि आणलेल्या वस्तूंची पण बऱ्याच प्रमाणात नासधूस, नुकसान होत होते. संघाचे स्वयंसेवक अश्या संस्थेच्या लोकांना सुद्धा मदत करत होते.

रविवारी सकाळी ६ वाजता आम्ही हैदराबादहून निघालो. वाटेत जाताना किमान १०-१२ वेगवेगळ्या कंपनींचे लोक आठवडा अखेरीची सुट्टी असल्याने मदत घेऊन जाताना दिसत होते. बरोबर ९ वाजता मेहबूबनगरमध्ये असलेल्या सेवाभारतीच्या (तात्पुरत्या कार्यालयात) बेसकॅम्पमध्ये पोहोचलो. एका कॉलेजच्या आवारात मदतीसाठी आलेली सगळी सामुग्री ठेवली होती. तेथूनच त्या जिल्ह्यामधील २९ खेड्यांना गेल्या काही दिवसांपासून दररोज मदत जात होती.

त्याआधी तात्कालिक मदतीसाठी पुढे अजून ३/४ वेगवेगळ्या ठिकाणी कॅम्प होते. पहिले काही दिवस अन्न-पाणी यांची पाकीटे अश्या वस्तू दिल्या जात होत्या. त्याचवेळी संपूर्ण खेड्याचे सर्वेक्षणसुद्धा केले जात होते. या सर्वेक्षणानुसार सध्या सर्वस्व धुवून गेलेल्या ह्या लोकांना १५/२० दिवस पुरेल इतका तांदूळ/डाळ/भांडी/मसाला/तेल असे किमान गरजेचे साहित्य (बेसिक कीट) दिले जात होते. आम्ही पोहोचेपर्यंत बहुतेक सर्व खेड्यांमध्ये

स्वयंसेवक मदत घेवून रवाना झाले होते. कित्येक गावे बेटे बनली होती आणि स्वयंसेवकांना वाहने जावू शकत नसलेल्या, पुराच्या पाण्याने वेढलेल्या ठिकाणी होड्यांमधून आणि डोक्यावरून वाहून मदत न्यावी लागत होती. आम्हाला राजोली या एका छोट्या धरणाच्याजवळ असलेल्या खेड्याला, पुराचा सगळ्यात जास्त फ़टका बसलेल्या गावाला जाण्यासाठी सांगण्यात आले. पण तिथले पाणी आता ओसरले होते. साधारण ४०-५० जणांचा समूह (टीम) होता. त्यांच्याबरोबर आम्ही जायला सुरुवात केली. जसजसे गाव जवळ यायला लागले तसतसे पुराच्या खुणा दिसायला लागल्या. सगळीकडे जमीन काळी पडली होती. ठिकठिकाणी छोट्याछोट्या राहुट्या उभारून लोक राहत असलेले दिसत होते आणि बहुतेक सर्व ठिकाणी रस्त्यावर लोक कोणीतरी काहीना काही मदत घेवून येईल अशी अपेक्षा करत उभे होते. पुरामुळे झालेला चिखल, दलदल आणि वातावरणात एक प्रकारचा कुबट-कोंदट वास भरून राहिला होता. रस्ता कोणता आणि जमीन कोणती यातला फ़रकच लक्षात येत नव्हता. साधारण एक तासाच्या प्रवासानंतर त्या गावी पोहोचलो. तिथे एका शाळेच्या जवळ आम्ही थांबलो. जवळच सरकारी वैद्यकीय सुविधा केंद्र (मेडिकल कॅम्प) दिसत होते. तिथेच ठेवलेल्या पाण्याच्या टँकर मधून लोक पिण्याचे पाणी घेवून जात होते.

तिथे पोहोचल्या पोहोचल्या लगेचच तिथल्या जिल्हा प्रचारकांनी सगळ्यांचे एकत्रिकरण करून लहान लहान समूह तयार केले. आधीच सर्वेक्षण केले असल्यामुळे या गावात प्रत्येक घरी बेसिक कीट ची आवश्यकता होती हे माहित होते. दुपारी ३.३० वाजता त्या शाळेतच प्रत्यक्ष कीट वाटण्याची व्यवस्था केली होती. वेगवेगळ्या दिशा निवडून प्रत्येक टीमला ओळखीसाठी तयार केलेले पत्रक घेऊन ते घरटी द्यायला सांगितले. मीही एका टीम सोबत

इतर स्वयंसेवकांसोबत जावून ओळख पटवून त्यांना शिधा/साहित्य वितरणाची व्यवस्था समजावून सांगत होतो. काही घरे पूर्णपणे जमीनदोस्त झाली होती तर थोडीफार सिमेंटची जी घरे बचावलेली होती तिथे शेजारी, नातेवाईक असे सगळे एकत्रच राहत होते. बचावलेल्या घरांमधीलही सामानाचे नुकसान झाले होते. बाकीचे सर्व आपापल्या घराच्या जवळ छोट्याछोट्या राहुद्या करून राहत होते.

अश्याप्रकारे जवळपास १००-१२५ घरे पूर्ण करून आम्ही पुन्हा शाळेच्या पटांगणावर आलो. तोपर्यंत बाकीच्या टीम सुद्धा परत आल्या होत्या. कीट घेवून येणाऱ्या वाहनाला अजून थोडा अवकाश असल्यामुळे व जेवण सायंकाळी बेसकॅम्पवरच गेल्यानंतर मिळणार असल्याने सर्व स्वयंसेवकांनी बिस्किटे आणि फ्रळे यांची न्याहरी करून घेतली. (गेले आठवडाभर त्यांचा हाच दिनक्रम सुरू होता) इतक्यात एक एनजीओ काही नवीन भांडी, पेले, ताटल्या असे मदतीचे साहित्य घेवून आले. जसे ते आले तसे लोकांनी त्या गाडीला गराडा घातला व ट्रकवर चढून हाताला लागेल ते घ्यायला सुरुवात केली. अवघे ५-६ कार्यकर्ते असल्यामुळे ते एकदम हबकूनच गेले. पोलिसही संख्येअभावी काही करू शकत नव्हते. सुदैवाने आम्ही त्यावेळी मोकळे असल्याने तिकडे लगेचच धाव घेतली आणि त्यांना ते वाटायला मदत केली. एनजीओ च्या कार्यकर्त्यांनी आमचे आभार मानले आणि आमच्या (सेवाभारती) बेसकॅम्पचा पत्त घेऊन पुढच्यावेळी मदत तिथेच देवू असे सांगून ते निघून गेले.

इकडे तोपर्यंत लोक जमा होऊ लागले होते. जवळपास २००० जण होते, त्यांना ४ वेगवेगळ्या रांगा करून बसायला सांगितले. पुरेसे स्वयंसेवक असल्याने फ़ारसा त्रास झाला नाही. काही स्वयंसेवकांना घेवून गावकऱ्यांबरोबर देशभक्तीपर गीते गायला सुरुवात केली. पहिली गाडी साधारण ४ वाजता आली. त्या गाडीला स्वयंसेवकांनी चोहोबाजूंनी कडे करत सुरक्षित ठिकाणी पोहोचवले. महिलांना प्राधान्य देवून साहित्य वाटायला सुरुवात केली. अचूक सर्वेक्षण आणि चोख व्यवस्थेमुळे सर्वांना शिधा-साहित्य मिळेल याची प्रत्येकाला खात्री वाटायला लागली आणि आम्हाला सहयोग देवून व्यवस्थित रांगेतून शांतपणे येवून आपापले साहित्य घेतले. निघताना बऱ्याच जणांनी साऱ्या व्यवस्थेचे कौतुक केले आणि आवर्जून आभार मानले. तिथे असलेल्या पोलिसांनी ही संघाचे कार्य खूपच शिस्तबद्ध आणि महत्वाचे आहे हे आवर्जून सांगितले.

Battle of the Jhelum

-- Shree.Saurabh Ashok Joglekar --

Preface -

It was an early June of 326 B.C. Both armies were huddled on either banks of the river 'Jhelum', the north-western outline of the house of Paurava's. Soon they were to fight a ferocious battle of all times. India at that time was divided into many small kingdoms & republics. They used to fight amongst each other frequently, many times for the territorial sovereignty. The king 'Ambhi' amongst them who was ruling the kingdom of 'Gandhar', the Indian borderland, succumbed to the Alexander. But his neighbor & enemy 'Puru', king of Paurava's, decided to forbid the advance of this foreign invader. He had a full confidence in his huge 'chaturang sena' but he was aware that sovereignty & independence of his kingdom spread between the river 'Jhelum' & 'Chenab' was at bet.

Alexander, the king of Macedonia having conquered whole of the Greece had already subdued many of the kingdoms from Africa & central Asia. He was under the impression that he will be at earth's edge once he will reach the river 'Indus'. When he subjugated the Persian Empire under 'Darius III', he came to know about the region 'Indica' across the river 'Indus'. The local Persians told him about splendor & wealth of the Indian kingdoms, rich & fertile northern plains & powerful 'Maharajas'. The mad Greek king with his ambition to conquer the world marched towards the Indian border.

Before the battle

Having 'Ambhi' in his pocket, there were two obstacles in front of Alexander. First was the river 'Jhelum' (known as 'Hydaspes' to Greeks) now swollen to the great extent due to monsoon & the other was the Puru's army guarding eastern bank of the river. Alexander knew that crossing the river in front of the opponent would be like a suicide especially considering bulge of the river. The enemy would have doomed the Macedonians before they reach other side of the river. The cunning commander planned to play his cards in a different manner. He moved his troops up & down side of the river during night. He also sent some of his men to the middle of the river inside & then brought them back. War trumpets were kept blaring purposely & troops themselves were made to make a lot of noise. The scenario continued for several nights. Puru's troops who were also moving accordingly from the eastern bank soon got fed up and gave up following a hostile from the other bank. They were baffled & couldn't judge the place from where enemy will cross the river. Alexander also spread a rumor that he is planning to withdraw his army & come back when the water level would be more manageable & let Indians became complacent & lethargic.

Under a cover of one dark, stormy night Alexander with a contingent of his army moved upward side of the river silently. Greeks left their tents as it is at their camp. Some of the force was also kept behind at the camp itself, exactly in front of Puru's army on the other bank, making him feel that it's a main Greek force. Soon he was to

experience a surprise. When the dawn broke, Puru's scouts brought the information that Macedonians had crossed a river. With an apparent main Greek force on the other bank in front of him, he thought that it must be a small platoon performing reconnaissance. Under the command of his son 'Puru junior' he sent a small troop of horsemen & chariots to handle the situation. Soon he regretted his decision. Small Indian troop was easily annihilated by the actual main Greek force managed to cross the river. Puru junior got killed. Indians now awakened, marched towards the enemy with all of their force. Looking at the tents on the other bank they also kept some of their force at the camp itself fearing landing of the Greeks at the rear end.

Face off

Puru fielded his infantry at the centre with elephants in front of them while half of the cavalry was kept at each of the wing along with the chariots. Greek companion cavalry stood in front of the Indian left & phalanxes besides them were in front of Indian elephants. Alexander opened a battle with a heavy companion cavalry on his right flank. Puru's horsemen at his left wing were facing this attack. Apart from having numerical edge over Indian cavalry Macedonians were technically superior. They were guarded with metal greaves, armors, shields & helmets whereas Indians wore cotton turbans & held shields made up of hide which got easily punctured by Greek lances. Moreover, cushions or blankets tightly tied on a horseback gave better grip to Greek horsemen & horse archers & they proved accurate than their Indian counterparts who rode on bare horses. Well trained Greek cavalry arranged in successive lines performed superior than chaotic Indian cavalry & started retreating.

Puru looking at his left wing getting collapsed decided to reinforce the same with a cavalry on his right flank leaving chariots as a guard for the right side. This proved to be a terrible mistake on Indian part. Alexander was the supreme General indeed. Reading these movements he changed strategies right at the battlefield. He asked his troop of Scythian horse archers to encircle the Puru's army & attack Puru's left wing from the rear end. Lumbering Indian chariots couldn't stop these troopers. Their wheels got bogged down in a swampy, soggy ground & were shot easily by Scythian arrows due to immobility.

By now, Indian armored elephants at the centre had started crumbling the Greek phalanxes. Many of the phalangites were lifted & flange by the trunks of the huge creatures. Others were trampled down under pillar like legs & some were impaled by tusks & iron spikes attached to the metal plates covering the tusks. While both of the Indian wings were being crushed, the situation was somewhat stabilized by these giant beasts. But now Greek infantrymen started stabbing elephant legs & eyes making them crazy with pains. They also shot many of the mahouts with their javelins. The trumpeting animals now mostly without mahouts fall back on Puru's infantry creating havoc. As such Indian infantry fighting with the support of the elephants had already started retreating. They could not stand their ground in front of the organized, disciplined phalanxes. Greek phalangites arranged in rows drilled their troops using drums & vanquished chaotic Indian infantry. They wore metallic armors, helmets & held 'sixteen feet long' spears (called 'Sarissa') along with the metal shield. Before Indian swords could reach their opponents, Sarissa's slew Indian soldiers without

armors & helmets. Actually Indians had powerful huge bows 'five feet long '. To shoot their long arrows which could penetrate even the strongest of the armors, archer had to press the bow on the ground using his leg. But it had rained heavily the earlier night. Indian archers couldn't hold their bows on a swampy, sticky & slippery surface firmly, losing their accuracy. They lost the strongest weapon they had.

All this was no less when invaders hammered their final stroke. Encircling platoon of Scythian horse archers carrying light composite bows, attempting to traverse the Indians reached at the back of the Indian cavalry now gathered at the left wing. They were crushed between the companion cavalry from the front & horse troopers from the back. Indian horsemen were finished. Most of the elephants being cordoned by Alexandrian infantrymen were captured by now. With Indian pikes already annihilated Indian defeat became merely clear before the dusk fell. But Puru was not going to give up. Truly he was a man of courage. He had already lost his son & now his entire army was being shattered in front of him. Still the 'seven feet tall' graceful figure rode on the elephant kept on fighting valiantly. Wounded badly in the right shoulder & with his 'mahout' slain, finally he was captured by the enemy. When taken in front of Alexander & asked that how he wished to be treated, he famously replied 'As befits a king'. Alexander spared life of the king Puru for political reasons & assigned him as a 'Satrap' (Governor) of his own kingdom.

The battle was extremely difficult for the Alexander & probably the toughest one he had ever fought. Macedonians had never seen such lethal use of war-elephants here before. It is said that the situation was somewhat similar to infantry fighting with tanks. The fact that they pulled a victory was an aftermath of their tremendous discipline, bravery & off course their superb leader. The casualty figures & number of soldiers each of the opponents had, remains unknown. Some saying Puru's force contained 22000 infantry, cavalry, chariots & 200 elephants & Alexander equipped with 35000 soldiers & 11000 more on the other bank as a diversionary force. Some claim that Puru fielded approximately 40000 people with a contingent of 15000 Macedonians in front of him. Each of the references gives its own figures of casualty & number of combatants. It is better to leave the dispute for the historians.

Alexandrian retreat

Having defeated Puru, Alexander marched ahead towards the Indian heartlands but when he reached the river 'Beas', his soldiers refused to move forward. They heard about the powerful armies & elephant forces of the Indian kingdoms ahead. Rumors spread about the strange Indian weapons. Unwilling to face the elephants in the battlefield again, frightened soldiers simply rejected to go ahead. They had been away from their homeland for more than eight years. The men had done too much. Alexander hardly had any choice rather than to move back towards Greece. On his way back through the river Indus, kingdoms situated on the banks preferred to dispute his Advance than to surrender. Alexander himself got severely injured in one of those combats. We are not to discuss those battles. Over here it is sufficient to say that almost none of the kingdoms on the banks of the river 'Indus' spared him without a battle. Indian valor taught him an unforgettable lesson.

Undoubtedly, Alexander was one of the best commanders of all times. But his depiction as a 'conqueror of the world' is entirely untrue. Despite the fact that he didn't even turn towards countries like China, he could hardly manage to subdue small north-western strip of the Indian subcontinent. That too immediately got restored back after his death in 323 B.C. in Babylon. King Puru got assassinated after some years.

At last

'Battle of the Jhelum' is one of the earliest recorded battles of the Indian king with a foreign invader. It proved supremacy of 'disciplined, organized & professional full time army' over the 'troops of part time soldiers & peasants'. Importance of quick maneuvers of a mobile army was marked. Limitations of lumbering chariots got highlighted. Indian warfare underwent remarkable changes. Irrespective of military limitations Indians came to know that country broken into small kingdoms couldn't defend itself effectively from the foreign invaders. Probably that itself was the inspiration behind the revolution in 321 B.C. which gave rise to 'Maurya' dynasty.

References

- 1) India's Historic Battles: From Alexander the Great to Kargil, By Mr. Kaushik Roy
- 2) 'Saha Soneri Pane' By Late Mr. V. D. Savarkar
- 3) Porus and Alexander: The Battle of the Jhelum 327-326 BC, v.1.0 June 15, 2005. By Mr. Manav Guha
- 4) Battles Hydaspes River, GNU Free Documentation License.
- 5) How the East was Won. By R.H. Last

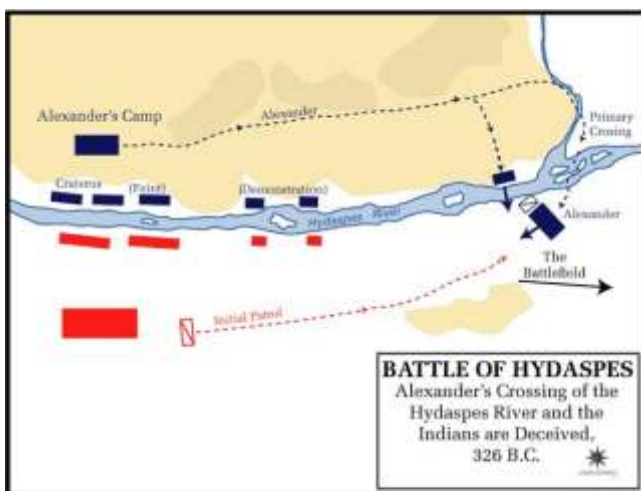
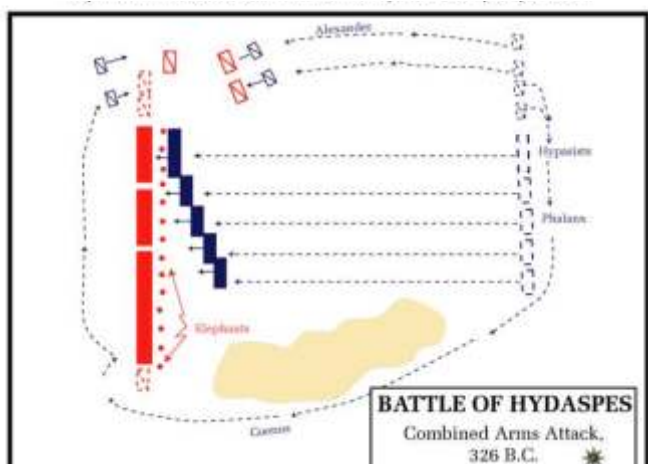

Diagram taken directly from
<http://www.mlahanas.de/Greeks/History/Battles/Hydaspes.html>

वीररस --कु. विदुला साने--

शंख फुंकू नगारे बडवू
एकेका शत्रूला पायदळी तुडवू
वीररसाला उधाण येऊ दे
सगळी मरगळ झटकून जाऊ दे
कोणी म्हणाले कविता सजवा
शब्दाशब्दात वीररस जागवा....

चारी बाजूला नपुंसकांची गर्दी
नुसती आरडाओरड, बाकी नामर्दी
उघड्या डोळ्यांनी अत्याचार दिसतो
प्रतिकार करायचा आत्मविश्वास नसतो
संकट आलं की लपून बसायचं
सुस्कारा सोडून पुनः कामाला लागायचं.....

त्यांच्या कानात शंख वाजवा
नाहीतर उलट्या मुठीने शंख करा
कानाचे पडदे आधीच फुटलेले
हाकेचे शब्द ऐकून न ऐकलेले
उपयोग काय पोवाडे गाण्याचा
कवितेमध्ये वीररस आणण्याचा .....

मेंढरांना किती हाकारलं
तरी सिंहासारखे गरजणार नाहीत
विझल्या राखेत फुंकर मारली
तोंडावर उडेल, ज्वाला पेटणार नाही ॥

सार्थ मूर्ख लक्षणे – भाग १

-- श्री. ॐकार नेरलेकर --

समर्थ रामदास स्वामींनी दासबोधा मध्ये बोधामृत देताना मूर्खांची लक्षणे सांगितली आहेत. या समासात माझ्यासारख्या सर्वसामान्य व्यक्तीचे दुर्गुण हारीने मांडलेले आहेत. ते उमजून त्यांचा त्याग करण्याचा प्रयत्न करणे ही परमार्थातील प्रथम पायरी आहे. ही समर्थांच्या शब्दातील मूर्ख लक्षणे सोप्या मराठी मध्ये रुपांतरीत करण्याचा यत्न करीत आहे. हे रुपांतर करताना मला त्यातील एकातरी लक्षणाचा त्याग करण्यात यश मिळाले तरी रुपांतराचे सार्थक होईल.

ॐ नमोजि गजानना । येकदंता त्रिनयना । कृपादृष्टि भक्तजना अवलोकावें ॥१॥ ॥ श्रीराम ॥

अर्थ :-

तीन डोळे व एक दांत असलेल्या ॐकाररूप गजाननाला मी नमस्कार करतो. माझी प्रार्थना ही की, "देवा, तुम्ही कृपादृष्टीने आपल्या या भक्ताकडे पहावे.

तुज नमूं वेदमाते । श्रीशारदे ब्रह्मसुते । अंतरी वसे कृपावंते । स्फूर्तिरुपें ॥२॥ श्रीराम.....

अर्थ:-

अंतःकरणात वसून राहिलेली, सदैव कृपावंत असणारी, अंतःस्फूर्तीने प्रगटणारी, वेदांची जननी आणि ब्रह्मदेवाची कन्या असलेली जी श्रीशारदा तुजला मी मनोभावे वंदन करतो.

वंदून सद्गुरुचरण । करुन रघुनाथस्मरण । त्यागार्थ मूर्खलक्षण । बोलिजेल ॥३॥ श्रीराम...

अर्थ:-

सद्गुरुचरणाला वंदन करुन आणि आराध्य दैवत असलेल्या रघुनंदनाचे स्मरण करुन त्याग करण्यासाठी मूर्खलक्षणे विषद करतो आहे, असे समर्थ म्हणतात.

येक मूर्ख येक पढतमूर्ख । उभय लक्षणीं कौतुक । श्रोती सादर विवेक । केला पाहिजे ॥४॥ श्रीराम.....

अर्थ:-

जगामध्ये दोन प्रकारचे मूर्ख आहेत. एक मूर्ख व दुसरा पढतमूर्ख. दोघांची लक्षणे वाचून गंमत वाटेल. श्रोत्यांनी आदराने ती ऐकावीत आणि त्यावर विचार करावा.

पढतमूर्खाचे लक्षण । पुढिले समासीं निरुपण । सावध होऊनि विचक्षण । परिसोत पुढें ॥५॥श्रीराम....

अर्थ:-

पुढील समासामध्ये पढतमूर्खाची लक्षणे विषद करून सांगितलेली आहेत. यापुढे चित्त सावध करून दक्षतेने लक्षणांचे परिग्रहण करावे.

आतां प्रस्तुत विचार । लक्षणे सांगतां अपार ।
परी कांहीयेक तत्पर । होऊन ऐका ॥६॥श्रीराम...

अर्थ:-

येथे आता मूर्खलक्षणांचा विचार करावयाचा आहे. समग्र सांगावयाचे म्हटले तर ती लक्षणे अपार आहेत. त्यांपैकी कांही लक्षणे मी येथे सांगतो आहे. ती मात्र मनापासून ऐकावीत.

जे प्रापंचिक जन । जयांस नाहीं आत्मज्ञान । जे केवळ अज्ञान । त्यांचीं लक्षणे ॥७॥श्रीराम...

अर्थ:-

ज्यांना आत्मज्ञान नाही, जे अगदी अज्ञानी आणि म्हणून प्रपंचात जे पूर्णपणे गुंतलेले असतात, अश्या लोकांची ही सर्वमान्य लक्षणे आहेत. इथे एक गोष्ट लक्षात ठेवणे गरजेचे आहे की ज्यांना लिहिता वाचता येत नाही असे लोक म्हणजे अज्ञानी लोक असा अर्थ येथे अभोप्रेत नाही. तर जी उच्चविद्याविभूषित असूनही केवळ आत्मज्ञान नाही म्हणून अज्ञानी आहेत अश्या लोकांचा देखील यांत समावेश केला गेला आहे.

जन्मला जयांचे उदरीं । तयांसि जो विरोध करी । सखी मनिली अंतुरी । तो येक मूर्ख ॥८॥श्रीराम....

अर्थ:-

जो अभागी, आपण ज्यांच्या पोटी जन्म घेतला त्या आईवडिलांना विरोध करतो, आईवडिलांवर उलटतो, कामवासनेच्या पोटी अत्यंत स्त्रीआधीन होवून आपल्या बायकोला जो एकमेव मित्र मानतो तो एक मूर्ख असतो.

हल्ली 'फ़ादर्स डे', 'मदर्स डे', 'टीचर्स डे' असे विकृत दिवस पाळण्याचे फॅड निर्माण झालेले आहे. परदेशात या दिवशी स्वतःच्या आईवडिलांना वृद्धाश्रमात जावून बुके वगैरे देवून 'दिवस साजरा' करतात. आई-वडिल-स्नेही-शिक्षक यांसाठी केवळ एक दिवस ? आणि बाकी सर्व दिवस काय भोगवासासाठी असतात काय? आपल्याला शिकवणच अशी असते की, मातृदेवोभव - पितृदेवोभव, अतिथीदेवोभव, राष्ट्रायदेवोभव.....आमचे सर्व आयुष्यच या प्रातःस्मरणीयांच्या सेवेसाठी सरो, अशी शिकवण आहे आपल्याला. आपण एखादी व्यक्ती निजधामाला गेल्यावर 'दिवस' पाळत असतो. सध्याची परिस्थिती पाहता समर्थांनी सांगितलेले पहिलेच लक्षण किती मार्मिक आहे हे कळून येते.

सांडून सर्वही गोत । स्त्रीआधेन जीवित ।
सांगे अंतरींची मात । तो येक मूर्ख ॥१॥श्रीराम....

अर्थ:-

जो आपल्या सर्वच्या सर्व नातेवाईकांना, सर्व जिवलगाना दूर लोटून केवळ बाईलबुद्ध्या बनतो, जो आपले अंतःकरण फ़क्त बायकोजवळच उघडे करतो आणि ज्याचे सर्व जीणे हे स्त्रीआधीन असते, असा हा एक प्रकारचा मूर्ख मनुष्य असतो.

असे काही दिवे असतात की जे पगार झाल्यावर सॅलरी स्लीप थेट शयनगृहात नेतात. सॅलरी स्लीप किंवा चेक अथवा पैसे देवासमोर ठेवणे - आईवडिलांस दाखवून त्यांचा आशीर्वाद घेणे या वृत्ती हल्ली बुरसटलेल्या समजल्या जावू लागल्या आहेत. आई-वडिलांना पगार समजला तर ते आपला पगार चोरतील की काय अस्शी भीती त्यांना वाटत असते की काय कोणजाणे? अशा स्त्रीआधीन असलेल्या मूर्खांचा दाखला समर्थ इथे देतात. मागील ओवीतील "सखी मनिली अंतुरी" या ओवीचा काहीसा विस्तार या ओवीत समर्थांनी केलेला आढळतो.

परस्त्रीसीं प्रेमा धरी । श्वशुरगृही वास करी ।
कुळेंविण कन्या वरी । तो येक मूर्ख ॥१०॥श्रीराम....

अर्थ:-

जो आपली स्वतःची पत्नी सोडून परस्त्रीवर प्रेम करतो, जो आपल्या सासुरवाडीस कायमचा जावून राहतो(घरजावई होतो), आणि जो कुळाची चौकशी न करता तसेच मुलीचे चरित्र(कुल-शील) न पाहता कोणत्याही कन्येशी खुशाल लग्न करतो असा अभागी मनुष्य हा एक मूर्ख असतो.

परस्त्रीबरोबर व्यभिचार करणारे मूर्ख बऱ्याच वेळा आढळून येतात. आई वडिलांना सोडून सासुरवाडीस अनाहुतपणे रहाणारे महाभागदेखील समाजात असतात. कुळशील न पाहता लग्नाला उभे राहणारे करंटेदेखील जागोजाग दिसतात. त्याचे दुष्परिणाम बऱ्याच वेळा 'संपूर्ण राष्ट्रांला' भोगायला लागतात हे आपण गेली काही दशके अनुभवतच आहोत. याचे अवलोकन केल्यावर समर्थ असे का म्हणतात ते नेमके समजून येते.

समर्थावरी अहंता । अंतरीं मानी समता ।
सामर्थ्याविण करी सत्ता । तो येक मूर्ख ॥११॥श्रीराम.....

अर्थ:-

आपल्यापेक्षा वयाने/मानाने किंवा अधिकाराने श्रेष्ठ असलेल्या माणसासमोर जो मोठा अहंकाराने वागतो, तो व आपण बरोबरीचे आहोत असे मनांत समजतो, तसा अधिकार नसतांना जो दुसऱ्यावर सत्ता गाजविण्याचा प्रयत्न करतो, तो मूर्ख असतो.

बऱ्याच वेळेला याचे उदाहरण दिसते. एखाद्या अधिकाऱ्याने आपल्या हाताखालच्या व्यक्तीला स्नेहपूर्ण वागणूक दिली तर .....

किंवा शिक्षकाने विद्यार्थ्याबरोबर एक मित्रत्वाच्या नात्याने व्यवहार करण्यास सुरुवात केली तर ....

बऱ्याच वेळा कर्मचारी अथवा विद्यार्थी आपली मर्यादा सोडतात आणि त्याचे पर्यवसान स्वैराचारात होते. अशा वेळी हे मूर्ख लोक आपल्या शिक्षकाची वा उच्चाधिकाऱ्याची योग्य किंमत जाणत नाहीत. भावी आयुष्यात जर कधी कडक उच्चाधिकारी मिळाला की त्यांना आपल्या जुन्या अधिकाऱ्याची किंवा शिक्षकाची किंमत समजते. पण तेंव्हा या मूर्खांच्या हातातून वेळ निघून गेलेली असते.

आपली आपण करी स्तुती । स्वदेशी भोगी विपति ।
सांगे वडिलांची कीर्ती । तो येक मूर्ख ॥१२॥श्रीराम....

अर्थ:-

अशा काही मुख्यांपैकी काहीजण येताजाता आपली स्वतःचीच टकळी वाजवत हिंडताना दिसतात. त्यांना स्वतःची स्तुती करून घ्यायला, स्वतःचे कोडकौतुक करून घ्यायला मनापासून आवडते. मी यंवं केले आणि मी त्यंवं केले, माझ्यामुळे हे शक्य झाले, मी होतो म्हणूनच हे साध्य करता आले अशा स्वरूपाचे कौतुक कोणी करून घेते. तर कोणी, माझा लेकर किती चांगला, माझी लेकर किती गुणी, माझा नवरा/माझी बायको म्हणजे काय सांगू ? असा दिमाख दाखवत हिंडताना दिसतात. अगदी जागोजाग अशी उदाहरणे आढळतात. समर्थांचे सांगणे असे की जगाने तुमचे आपणहून कौतुक केले पाहिजे, आपले आपणच जर कौतुक करत सुटलो तर समाजामध्ये हे मूर्खपणाचे गणले जाते आणि आपण एक हास्याचा, थट्टेचा विषय होवून जातो.

त्याचप्रमाणे जो स्वतःच्या देशात, सर्व काही अनुकूल असतानाही, सर्व साधने हाताशी असतानाही केवळ आळसामुळे विपत्ती-दुःख भोगत असतो आणि प्रारब्धाला दोष देत देत - तोंडाने मात्र 'आमचे पूर्वज किती थोर होते, त्यांनी कसा पराक्रम गाजवला आणि आम्ही कसे असे कमनशिबी असे रडगाणे गातो तो मनुष्य मूर्ख असतो. तसेच 'माझे वडिल कोण आहेत माहिती आहे का ? ' असा उर्मट प्रश्न विचारणारे स्वतःची लायकी अप्रत्यक्षपणे दाखवित असतात. लोक मूर्ख असतात असे समर्थ म्हणतात.

अकारण हास्य करी । विवेक सांगतां न धरी ।
जो बहुतांचा वैरी । तो येक मूर्ख ॥१३॥श्रीराम.....

अर्थ:-

जो कोणतेही कारण नसताना उगाचच खिदळत सुटतो. शहाण्या व्यक्तीने जर काही समजूतदारपणाचा सल्ला दिला तर ऐकत नाही आणि जो अनेक लोकांशी वाकडेपणाने वागतो तो मनुष्य मूर्ख असतो.

काही लोक स्वतःच विनोद करतात (म्हणजे त्यांचा असा समज असतो की आपण फार मोठे विनोदी बोलणारे आहोत!) आणि स्वघोषित विनोदावर स्थळ-काळवेळ याची जाणीव न ठेवता स्वतःच मोठमोठ्यांदा हसत सुटतात किंवा काही लोक असे असतात की ज्यांना हसता हसता

बोलायची सवय असते. ती सवयच त्यांच्या अंगी इतकी मुरलेली असते की एरवी कोणतीही गोष्ट मांडत असताना हे लोक विषयाचे गांभीर्य न ओळखता तो विषय हसत हसत मांडतात. "टवाळा आवडे विनोद" अशी समर्थानी व्याख्याच करुन ठेवली आहे.

असे हास्यास्पद वर्तन करणाऱ्या मूर्खाना जर कोणी सुधारण्यासाठी चार विवेकाचे शब्द सांगून पाहिले तर ते त्या उपदेशकाचीच खिल्ली उडवतात. आणि त्या उपदेशकाची टवाळी सुरु करुन त्याची अनावश्यक थट्टामस्करी करतात.

काही मूर्ख असे असतात की ज्यांचे कोणाशीच पटत नाही. कायम तुसडेपणानीच त्यांचा सर्वत्र संचार असतो. अहो येता जाता उठतां बसतां , कार्य करताना..... यांना केवळ तुसडेपणाच ठाऊक असतो, त्यांची कोणी चौकशी केली की,....

त्रयस्थ : "काय हो कसे आहात ?"

तुसडा : "कसे आहात म्हणजे ? आहे अजून जिवंत.... मरणार नाहीये इतक्यातच मी ..."अशी काही असंबद्ध उत्तरे देत असतात. समर्थ सांगतात समाजात जर तुम्ही असे वागत असाल तर त्यांस मूर्खपणा म्हणतात.

आपुलीं धरुनियां दुरी । पराव्यासीं करी मीत्री ।
परन्यून बोले रात्रीं । तो येक मूर्ख ॥१४॥श्रीराम....

अर्थ:-

स्वकीयांना दूर लोटून जो परकियांशी मैत्री करतो आणि अहोरात्र दुसऱ्याची निंदा करीत बसतो तो मूर्ख असतो.

विशेषतः सुधारकांची आणि काही श्रेष्ठ मंडळींची अशी श्रद्धा होती की ब्रिटीश सरकार आले आणि आमचे कल्याण झाले. अजुनही अनेक विचारवंतांची अशी श्रद्धा आहे की दयावंत ब्रिटीश सरकार हिंदुस्थानाला लाभले आणि आम्ही सुधारलो. स्वतःचे आचार-विचार-उच्चार दूर लोटून परकियांचे अंधानुकरण करणारे मूर्ख आज जागोजागी विखुरलेले आहेत. स्ववेश, स्वभाषा, स्वधर्म आणि स्वराज्य यांना दूर लोटून परकियांचे अंधानुकरण करण्यात धन्यता मानणारे शिव-समर्थ काळातही होते आणि ..... आजही आहेतच की ! फक्त तेंव्हा इस्लामचे अंधानुकरण चालायचे आणि आता पाश्चात्यांचे !

बहुत जागते जन । तयांमध्ये करी शयन । परस्थळी बहु भोजन ।
करी, तो येक मूर्ख ॥१५॥श्रीराम....

अर्थ:-

जर एखाद्या कामानिमित्त किंवा चर्चा करण्यास्तव जर पुष्कळजण जागत बसले तर मूर्ख मदेच हातपाय पसरून ताणून देतो. बऱ्याच वेळा कीर्तन, प्रवचन चालू असताना असा अनुभव येतो. इकडे गंभीर विषयावर चर्चा चालू असते आणि तिकडे स्वारींची ब्रह्मानंदी टाळी लागलेली असते. कित्येकदा घोरणेसुद्धा ऐकू येते. मग सभेत खसखस पिकते आणि सभेची आध्यात्मिक बैठक पूर्णपणे विस्कळीत होते.

तसेच जो दुसऱ्याच्या घरी जावून भरमसाठ जेवतो तो मनुष्य मूर्ख असतो. असा हा मूर्ख जेवताना कुठल्याही प्रकारचा विधीनिषेध न बाळगता समोर जे दिसेल ते खात सुटतो. त्याला पथ्य-कुपथ्य काही ठावकी नसते. कुठला पदार्थ किती प्रमाणात खावा, काय खाल्यावर काय खावे किंवा काय खाऊ नये किंवा कशाबरोबर खावू नये याचे कुठलेही गणित त्याच्या हिशोबात नसते. घरातील इतर माणसे ही जेवणार आहेत याचे ही त्याला भान नसते. कित्येकदा अशी माणसे जेवून उठली की पुन्हा दुसऱ्यांदा स्वयंपाक करावा लागतो. स्वतःच्या घरी हे खपून जाते पण परक्यांच्या कडे असे मूर्ख स्वतः बरोबरच आपल्या कुळाचीही अब्रू घालवत असतात. म्हणूनच समर्थांनी अश्यांना मूर्ख असे संबोधले आहे.

(क्रमशः)

अमृतवचन

भव्य कार्य उभे राहण्यासाठी दीर्घकाळपर्यंत अथक
प्रयत्न आणि कमालीचे सातत्य गरजेचे असते.....
हजारो उलथापालथी नंतरच चारित्र्याला झळळी येत
असते.

-- स्वामी विवेकानंद --

-- साद देती गिरीशिखरे --
 शिवशाहीतील दुर्गदर्शन - भाग : ५
 --श्री. अभिजीत बापट--

छत्रपति शिवाजी महाराजांनी ज्या गडकोटांच्या, किल्ल्यांच्या आधारेने हिंदवी स्वराज्याची , हिंदुपदपातशाहीची मुहुर्तमेढ रोवली असे किल्ले ब्रिटीशांच्या काळात एक एक करून खंडहर बनविले गेले जेणे करून पुन्हा त्या गौरवशाली वारसाची ओळखही पुसली जावी. परंतु महाराष्ट्रातीलच नव्हे तर उभ्या हिंदुस्थानातील गिरीप्रेमी , अभ्यासक या किल्ल्यांवर वारंवार जाऊन त्या उज्वल परंपरेला उजाळा देत असतात. अश्या गिरीप्रेमींसाठी महाराष्ट्रातील किल्ल्यांवर कसे जावे याची माहिती देण्याचा एक अल्प प्रयत्न.

महाराष्ट्रात आज एकूण चार प्रकारचे ३७८ गडकोट किल्ले आढळतात.

१) गिरीदुर्ग २) जलदुर्ग ३) भूदुर्ग ४) मिश्रदुर्ग .

त्यातील काही पुढील प्रमाणे.

३६) दुर्ग - श्री भरतगड व श्री भगवंतगड (गिरिदुर्ग)

पायथ्याचे गाव	: मसुरे(भरतगड)
जवळचे ठिकाण	: मालवण, कणकवली
जिल्हा	: सिंधुदुर्ग

जाण्याचा मार्ग : 'कालावली' खाडीच्या दक्षिण तीरावर "भरतगड" असून उत्तर किनाऱ्यावर त्याच्या समोर "भगवंतगड " आहे. मालवणहून मसुरे गावापर्यंत जाण्यासाठी वाहनांची चांगली सोय आहे. तेथून भरतगड पाहून होडीच्या सहाय्याने भगवंतगडाकडे जावे.

३७) दुर्ग - श्री सिंधुदुर्ग, पद्मदुर्ग, राजकोट, सर्जेकोट (जलदुर्ग)

जवळचे ठिकाण	: मालवण
-------------	---------

जिल्हा : सिंधुदुर्ग

जाण्याचा मार्ग : मालवणच्या पुढ्यात समुद्रात असणाऱ्या 'कुरटे' बेटावर उभारलेल्या सिंधुदुर्गावर जाण्यासाठी मालवणहून होड्या मिळतात.बखरकारांनी "शिवलंका" असे वर्णन केलेल्या सिंधुदुर्गाच्या अवतीभोवती त्याला जादा संरक्षण मिळण्यासाठी पद्मदुर्ग,राजकोट,सर्जेदुर्ग उभारण्यात आले.

मालवणहून सिंधुदुर्गाकडे जाताना डावीकडे "पद्मदुर्ग" दिसतो.तसेच मालवण जवळील दांडगेश्वराच्या देवळाजवळून ओहोटीच्या वेळी किल्ल्यावर चालतही जाता येते.मालवण धक्क्याच्या उत्तरेस १.५कि.मी. अंतरावर "कोळंब" खाडीच्या तोंडाशी 'रेवडी' गावाजवळ "सर्जेकोट" वसलेला आहे.

पद्मदुर्गाच्या दक्षिणेस थोडे चालल्यास वाळूत गाडलेला एक दगड "मोरयाचा धोंडा" म्हणून ओळखला जातो.महाराजांनी याठिकाणी पूजा केल्यानंतर कुरटे बेटाचे भूमिपूजन करून सिंधुदुर्गाच्या बांधकामास प्रारंभ झाला.या खडकावर गणपति,चंद्र,सूर्य,शिवलिंग,नंदी व पादुका कोरलेल्या असून त्या आजही चांगल्या अवस्थेत टिकून आहेत.

३८)दुर्ग - श्री निवती (मिश्रदुर्ग)

पायथ्याचे गाव : निवती
जवळचे ठिकाण : मालवण,कुडाळ
जिल्हा : सिंधुदुर्ग

जाण्याचा मार्ग : कार्ली नदी रांगण्याजवळ उगम पावून ज्याठिकाणी सागराला मिळते त्याठिकाणी खाडीच्या दक्षिणेस निवतीदुर्ग एका टेकडीवर शिवाजी महाराजांनी उभारला.मालवण,कुडाळ,सावंतवाडीहून 'निवती' येथे जाण्यासाठी बसची सोय आहे.

‘निवती’ गावातून निवती गडाच्या दरवाज्यापर्यंत गाडी रस्ता आहे.
निवतीचा सागरकिनारा हा डॉल्फिन माशांसाठी ही प्रसिद्ध आहे.

३९)दुर्ग – श्री रामगड व सदानंदगड (गिरीदुर्ग)

पायथ्याचे गाव : रामगड,कुवळे
जवळचे ठिकाण : कणकवली
जिल्हा : सिंधुदुर्ग

जाण्याचा मार्ग : कणकवली-बेळणा मार्गावर बेळणाच्या पूर्वी २
कि.मी. अंतरावर ‘रामगड’ आहे.गडनदी/कालावली नदीच्या काठावरील लहानसा
पण बळकट व सुंदर असा रामगड उपेक्षितच आहे.

रामगड – शिरगांव मार्गावरील रामगडहून अर्ध्या-पाऊण तासाच्या अंतरावर
‘कुवळे’ गाव आहे.इथून सदानंदगडावर्जाण्यासाठी वाट आहे,पण सदानंदगड या
नावाने हा गड पूर्णपणे अपरिचित आहे.या गडावर येण्यासाठी साळशीहून देखील
मार्ग आहे.

४०)दुर्ग – श्री सिद्धगड व वेताळगड (गिरीदुर्ग)

पायथ्याचे गांव : ओवळीये,चरीवाडी
जवळचे ठिकाण : मालवण, कसाल,कुडाळ
जिल्हा : सिंधुदुर्ग

जाण्याचा मार्ग : सिद्धगड हा दुर्लक्षित गड गाठण्यासाठी
कसालहून मालवणला जाणाऱ्या मार्गावर ३ कि.मी.वर ‘ओवळीये’ गाव गाठावे

(क्रमशः)

दिनविशेष

हिंदू धार्मिक :

१)	दीपावली (वसुबारस)	१४ ऑक्टोबर
२)	दीपावली (धनत्रयोदशी), धन्वंतरी जयंती	१५ ऑक्टोबर
३)	दीपावली (नरकचतुर्दशी, लक्ष्मीपूजन), महावीर निर्वाण	१७ ऑक्टोबर
४)	दीपावली (बलिप्रतिपदा, भाऊबीज)	१९ ऑक्टोबर
५)	पांडवपंचमी , ज्ञानपंचमी(जैन)	२३ ऑक्टोबर
६)	विष्णुप्रबोधोत्सव(कार्तिकी यात्रा , पंढरपुर)	२९ ऑक्टोबर
७)	तुलसीविवाहारंभ	३० ऑक्टोबर
८)	तुलसीविवाह समाप्ती, गुरुनानक जयंती, त्रिपुरारी पौर्णिमा	२ नोव्हेंबर
९)	कालभैरव जयंती	९ नोव्हेंबर

भारतीय लोकशाही / युग पुरुष :

१)	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज पुण्यतिथी	२२ ऑक्टोबर.
२)	सरदार पटेल जयंती	३१ ऑक्टोबर.

वाचकांसाठी सूचना :

- १) To subscribe to this Free-of-Cost e-Magazine send an e-mail to **subscribe.matrubhoo@gmail.com**
- २) To send articles for publishing and feedback e-mail to **matrubhoo@gmail.com**

संपादक : श्री. विनायक बेलापुरे
मुखपृष्ठ व मांडणी : आशुतोष पाटणकर
विशेष सहकार्य : ओंकार कुलकर्णी, सूरज महाजन
संकल्पना : आदित्य भोसले, मातृभूमी सेवा चॅरिटेबल ट्रस्ट
अंकात प्रसिद्ध लेखांशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही.